

İslam Din Dersi Öğretim Programı Kazanımlarının Kök Değerler Bakımından İncelenmesi: Almanya Baden Württemberg Örneği

Şenay YAZGAN | 0000-0001-9246-6761

Dr. | Yazar | senay.yazgan@gmail.com

Diyabet İşleri Başkanlığı | ROR: 007x4cq57

Din Eğitimi | Almanya

Öz

Bu çalışmada, Almanya'nın Baden Württemberg eyaletinde verilen İslâm Din Dersi'nin ilköğretim ve ortaöğretim programlarının değerler açısından incelenmesi amaçlanmıştır. Amaç kapsamında Milli Eğitim Bakanlığı'nın kök değerleri esas alınarak 10 analiz kategorisi bu değer isimlerinden oluşturulmuştur. Nitel araştırma yöntemine uygun olan çalışmada doküman incelemesi ile elde edilen veriler içerik analizi tekniği ile çözümlenmiştir. Bulguların yorumlanmasında literatür taramasından, Almanya'da verilen diğer derslerin öğretim programlarından kıyaslama yapılarak yararlanılmıştır. Araştırma sonucunda, program kazanımlarında kök değerlere yer verildiği görülmüş, ilköğretim ve ortaöğretim programlarının değer anlayışının öz denetimli ve sorumlu insan olmak üzerine temellendirildiği tespit edilmiştir. Çalışma sonunda elde edilen bulgulara göre ilköğretim ve ortaöğretim düzeyindeki programda toplam 142 kazanım içerisinde değer içeren kazanımlardan en fazla önemsenen değer 13 kez geçen öz denetim değeridir. Bu değerleri sırasıyla saygı (11), sorumluluk (10), vatanseverlik (7), adalet (4), dostluk (2), dürüstlük (3), sevgi (2) ve yardımseverlik (1) değerleri takip etmektedir. Bu değerler Milli Eğitim Bakanlığı tarafından öne çıkarılan kök değerlerle belli oranda örtüşmektedir. Buna karşın sabır değerine ilişkin bir kazanım olmadığı tespit edilmiştir. Çalışma sonunda, İslâm Din Dersi öğretim programı kazanımlarında bazı değerlere doğrudan yer verilmesi de bu değerlere işaret eden bir içeriğe sahip olduğu ancak programın analiz kategorisi olarak ele alınan kök değerler açısından yeterlilik düzeyinde olmadığı tespit edilmiş ve programın değerleri öne çıkaran bir yapıda geliştirilmesine yönelik önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler

Din Eğitimi, Öğretim Programı, İlköğretim, Ortaöğretim, MEB Kök Değerler

Atıf Bilgisi

Yazgan, Şenay. "İslam Din Dersi Öğretim Programı Kazanımlarının Kök Değerler Bakımından İncelenmesi: Almanya Baden Württemberg Örneği". *Rize İlahiyat Dergisi* 23 (Nisan 2023), 137-153.

<https://doi.org/10.32950/rid.1285263>

Yayın Bilgileri

Türü	Araştırma Makalesi		
Süreç Bilgileri	Geliş Tarihi: 15.10.2022	Kabul Tarihi: 27.03.2023	Yayın Tarihi: 20.04.2023
Değerlendirme	İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme		
Etik Beyan	Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.		
Benzerlik Taraması	Yapıldı - iThenticate		
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.		
Etik Bildirim	ilahiyyatdergi@erdogan.edu.tr		
Finansman	Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.		
Telif Hakkı & Lisans	Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.		

Dizinlenme Bilgisi

Investigation of Islamic Religion Lesson Curriculum Outcomes in terms of Root Values: The Case of Baden Württemberg, Germany

Şenay YAZGAN | 0000-0001-9246-6761

Dr. | Author | senay.yazgan@gmail.com

Presidency of Religious Affairs | 007x4cq57

Religious Education | Germany

Abstract

In this study, it is aimed to analyse the primary and secondary education programs of the Islamic religion course in Baden-Württemberg, Germany in terms of values. Within the scope of the purpose, the root values of the Ministry of National Education were taken as basis and 10 analysis categories were formed from these value names. In the study, which is suitable for qualitative research method, the data obtained by document analysis were analyzed by content analysis technique. In the interpretation of the findings, a literature review and comparisons with the curricula of other courses taught in Germany were used. As a result of the research, it was seen that root values were included in the program outcomes, and it was determined that the value understanding of primary and secondary education programs was based on self-controlled and responsible people. According to the findings obtained at the end of the study, the most important value among the 142 acquisitions in the programme at primary and secondary education level is the value of self-control, which is mentioned 13 times. These values are followed by respect (11), responsibility (10), patriotism (7), justice (4), friendship (2), honesty (3), love (2) and helpfulness (1). These values overlap with the root values emphasised by the Ministry of National Education. On the other hand, it was determined that there was no acquisition related on the patience. At the end of the study, it has been determined that although some values are not directly included in the objectives of the Islamic Religious Lesson curriculum, it has a content that points to these values. Also it has been determined that the program is not at the level of proficiency in terms of the root values considered as the analysis category and suggestions have been made for the development of the program in a structure that highlights the values.

Keywords

Religious Education, Curriculum, Primary Education, Secondary Education, MEB Root Values

Citation

Yazgan, Şenay. "Investigation of Islamic Religion Lesson Curriculum Outcomes in terms of Root Values: The Case of Baden Württemberg, Germany". *Rize Theology Journal* 23 (April 2023), 137-153.

<https://doi.org/10.32950/rid.1285263>

Publication Information

Type	Research Article		
Process Information	Date of Submission: 15.10.2022	Date of Acceptance: 27.03.2023	Date of Publication: 20.04.2023
Peer-Review	Double anonymized - Two External		
Ethical Statement	It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.		
Plagiarism Checks	Yes - iThenticate		
Conflicts of Interest	The author(s) has no conflict of interest to declare.		
Complaints	ilahiyatdergi@erdogan.edu.tr		
Grant Support	The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.		
Copyright & License	Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0.		

Abstracting and Indexes

Giriş

Almanya'nın Baden Württemberg eyaletinde 800.000 Müslüman yaşamaktadır. Eyalette yaşayan Müslüman nüfusun çoğunluğunu ise Türkiye'den gelenler oluşturmaktadır.¹ Artan Müslüman nüfusla birlikte okullarda pilot proje olarak mezhebe dayalı İslâm Din Dersi verilmeye başlanmış ve bu dersin geliştirilmesine yönelik çalışmalar önem kazanmıştır. İslâmî kuruluşlar İslâm Din Dersi'nin diğer din dersleri gibi okullarda Alman Anayasası'na (Artikel 7, Abs 3 GG) uygun hukukî bir zeminde verilebilmesi noktasında ilgili mercilere dilekçeler vermişlerdir. Alman Anayasası'nın 7(3) maddesi din dersinin, Alman devleti tarafından muhatap kabul edilen kamu tüzel kişiliğine sahip kilise veya dinî cemaatlerin sorumlulukları altında verilmesini şart koşar. Müslüman dinî cemaatler tek çatı altında birleşerek Alman Anayasası'nın muhataplık ilkesine uygun bir cemaat olmadıklarından bu zamana kadar da Anayasa'ya uygun bir ders verilememiştir. Bu sorun halen İslâm din dersleri önünde engel bir durum teşkil etmektedir.² İslâm Din Dersi'nin hukukî zeminde mümkün olmasa bile okullarda imkanına yönelik *Steuerungsgruppe* adı altında bir koordinasyon komisyonu kurularak komisyonda yer alan bir uzman kadronun çalışmaları aracılığıyla dersin geliştirilmesi çabaları devam etmektedir.

İslâm Din Dersi Baden Württemberg eyaletinde 2019 yılına kadar pilot proje olarak devam etmiştir. Dersin yeniden düzenlenerek devam ettirilmesine ilişkin ortaya çıkan fikirler çerçevesinde 1 Ağustos 2019 tarihinde bir vakıf kurulmasına karar verilmiş ve 2019-2020 eğitim-öğretim yılından itibaren dersin yürülmesinden vakıf sorumlu tutulmuştur. Sünnî Okul Konseyi (Sünnitische Schulrat) Vakfı ile Baden Württemberg eyaletinde verilen İslâm Din Dersi'ne yasal ve örgütsel bir çerçeve kazandırıldığı ifade edilmiştir. Almanya çapında diğer eyaletler için de bir örnek olarak düşünülen vakfın ilk süreçte 2025 yılına kadar devam ettirilmesi planlanmıştır.³

Bir ülkenin eğitim sistemi ile o ülkenin toplumsal, dinî, siyasi yapısı arasında bir ilişki söz konusu olduğundan, ülkenin yetiştirmeyi hedeflediği insan profili o ülkenin eğitim felsefesi yoluyla gerçekleşmektedir. Bu anlamda ülkenin eğitim felsefesi üzerine inşa edilen öğretim programları da hedeflenen insan profilinin oluşturulmasında önemli bir etken olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu kapsamda Baden Württemberg eyaletinin İslâm Din Dersi öğretim programının amaçlarına bakıldığında; İslâm Din Dersi ile öğrencilerin dinî kişiliklerinin gelişimleri, sosyal sorumluluk alma yeteneklerinin geliştirilmesi, demokratik topluma katkıda bulunabilme yeteneği kazandırılması amaçlanmaktadır. Bu amaçlar doğrultusunda öğrencilerin din ile günlük yaşam arasında bir bağlantı kurabilmeleri hedeflenmektedir.⁴ Dinî diyalogun geliştirilmesi ile Müslüman öğrencilerin entegrasyonuna katkısı dersin diğer önemli amaçları arasında yer almaktadır.⁵ İslâm Din Dersi öğretim programlarının hazırlanmasında okulun eğitim misyonu da dikkate alınmaktadır. Bu çerçevede program; Allah inancı ve inanç esaslarıyla ilgili sorular, dinî gelenek ve kültürün aktarımı, hayatın anlamına yönelik dinin verdiği cevap, diğer dinden olanlara karşı hoşgörü ile saygılı ve iş birliği içinde bir yaşamın imkanı gibi hususlar hedeflenerek hazırlanmıştır.⁶

Sünnî mezhebe dayalı İslâm Din Dersi ilköğretim programının müfredat programında öğrencilere kazandırılması gereken yeterlilikler ise şöyledir:

- Algılama ve betimleme becerisi ile öğrenciler dinî fenomen ve soruları içinde yaşadığı çevresi içinde algılar ve tanımlar.
- Açıklama becerisi ile öğrenciler dinî ifade biçimlerini, sembolleri, ayetleri, hadisleri anlar ve açıklar.
- Yargılama becerisi ile öğrenciler dinî ve etik soruları kıyaslayarak sebep-sonuç ilişkisi kurar ve kendi görüşünü ifade eder.
- İletişim ve diyalog kurma becerisi ile öğrenciler diğerlerinin, duygu, düşünce, görüş ve davranışlarını benimseyebilir ve onlarla bilgi alışverişinde bulunabilir.

¹ Werner Brachat-Schwarz, "Wie viele Musliminnen und Muslime leben in Baden-Württemberg?", *Statistisches Monatsheft Baden-Württemberg* 4 (2020), 10.

² Bkz. Yusuf Adıgüzel, "Almanya'daki Devlet Okullarında 'İslam Din Dersi' Sorunu ve Çözüm Arayışları", *Akademik İncelemeler Dergisi* 5/2 (2010); Tuba Işık Yiğit, "Almanya'da İslam Din Dersinin Gelişimi ve Müfredat Sorunu", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 19/2 (Haziran 2010); Semra Çinemre, "Almanya'da İslam Din Dersinin Teşekkül Sürecindeki Temel Bazı Meseleler", *Trabzon İlahiyat Dergisi* 5/2 (2018).

³ Ministerium für Kultus, Jugend und Sport, "Islamischer Religionsunterricht wird fortgeführt" (Erişim 10 Ekim 2022).

⁴ Ministerium für Kultus, Jugend und Sport Baden-Württemberg, *Islamische Religionslehre sunnitischer Prägung, Gemeinsamer Bildungsplan der Sekundarstufe 1* (PDF: Neckar-Verlag Villingen-Schwenningen, 2016), 3-6.

⁵ Barbara Lichtenthäler, "Islamische Religion im schulische Unterricht: Baden Württemberg", *Islamische Religionsunterricht?, Rechtsfragen, Länderberichte, Hintergründe*, Wolfgang Bock (Hg.), (Tübingen: Mohr Siebeck, 2007), 83.

⁶ Ministerium für Kultus, Jugend und Sport Baden Württemberg, *Islamische Religionslehre sunnitischer Prägung, Bildungsplan der Grundschule* (PDF: Neckar-Verlag Villingen-Schwenningen, 2016), 3.

- Şekil verme ve davranış becerisi ile öğrenciler kendi yaşamlarına ve birlikte yaşamaya İslâmî perspektiften bakabilirler.⁷

Ortaöğretim programında öğrencilere kazandırılması gereken yeterlilikler ise ifade edilen beş yeterliliğe ilave olarak İslâmî metinlerin anlaşılmasında öğrencilerin çeşitli metotları uygulayabileceği altıncı bir yeterlilik olarak metot yeterliliği yer almaktadır.⁸ Ortaöğretim ders programında öğrencilere barış, adalet, güven, demokrasi ve özgürlük, sevgi, saygı, dayanışma ve tabiat bilinci gibi sorumlulukların kazandırılması hedeflenmiştir. Öğrenci bu ders sayesinde çoğulcu bir toplumda dinî görüşlerini anlatabilme, savunabilme ve tartışabilme becerisi kazanmaktadır.⁹

Öğretim programları değerlerin aktarımı noktasındaki etkili kaynaklar arasında yer almaktadır. Zira bir öğretim programının içeriği ülkenin eğitim felsefesi, kültürü ve değerlerini yansıtmaktadır. Bu kapsamda Müslüman öğrencilerin dinî eğitimine yönelik verilen İslâm Din Dersi'nin çeşitli açılardan incelenerek dersin geliştirilmesine katkı sunmak önem arz etmektedir. Almanya'da henüz teşekkül sürecinde olan İslâm Din Dersi ile alakalı literatüre bakıldığında dersi inceleyen çeşitli çalışmalar yer alsa da dersin öğretim programını değer eğitimi noktasında ele alarak inceleyen bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bu anlamda dersin, hedefleri ve amaçları noktasında incelenmeye devam etmesi önem arz etmektedir. İslâm Din Dersi hem programı hem de içeriği itibarıyla değerlerin aktarımı noktasında uygun bir derstir. Farklı inanç mensubu öğrenciler okul ortamını birlikte paylaşmaktadırlar. Bu öğrencilerin sahip oldukları dinî, kültürel ve sosyal özellikleri açısından hangi ortak ve kabul edilebilir değerlerin öne çıkarılması gerektiği ise ancak akademik çalışmalar yoluyla mümkündür.

Literatürde Almanya'da İslâm Din Dersi'ni çeşitli yönlerden inceleyen çalışmalar yer almaktadır.¹⁰ Bu çalışmalar incelendiğinde; dersin daha çok içeriği, amaçları, dersin taslağı, hukuksal temelleri, anayasal çerçevesi, problemleri ve çözüm yolları, derse yönelik hedef kitlenin istek ve beklentileri, dersin genel durumuna yönelik genel bilgiler, İslâm din öğretimi modelleri, ders kitaplarının içerik analizi kapsamında ele alındığı görülmüştür. Bu çalışma ise İslâm Din Dersi'nin öğretim programlarını ele alması ve öğretim programı kazanımlarının değerler eğitimi açısından incelenmesi yönüyle diğer çalışmalardan ayrılacaktır.

Bu çalışmada ilköğretim ve ortaöğretim İslâm Din Dersi öğretim program kazanımları, değerler eğitimi açısından incelenecektir. Analiz kategorileri olarak ise Milli Eğitim Bakanlığının on kök değeri esas alınacaktır. “Yenilenen Müfredatlarda Değerler ve Değerlerle İlişkili Tutum ve Davranışlar” başlığı altındaki bu on kök değer ve bu değerlerle ilişkili tutum ve davranışlar ise şöyledir:¹¹

Adalet: Adil olma, eşit davranma, paylaşma

Dostluk: Diğerkâmlık, güven duyma, anlayışlı olma, dayanışma, sadık olma, vefalı olma, yardımlaşma

Dürüstlük: Açık ve anlaşılır olma, doğru sözlü olma, güvenilir olma, sözünde durma

Öz Denetim: Davranışlarını kontrol etme, davranışlarının sorumluluğunu üstlenme, öz güven sahibi olma, gerektiğinde özür dileme

Sabır: Azimli olma, tahammül etme, beklemeyi bilme

Saygı: Alçakgönüllü olma, başkalarına kendine davranılmasını istediği şekilde davranma, diğer insanların kişiliklerine değer verme, muhatabının konumunu, özelliklerini ve durumunu gözetme

Sevgi: Aile birliğine önem verme, fedakârlık yapma, güven duyma, merhametli olma, vefalı olma

Sorumluluk: Kendine, çevresine, vatanına, ailesine karşı sorumlu olma, sözünde durma, tutarlı ve güvenilir olma,

⁷ Ministerium für Kultus, Jugend und Sport Baden Württemberg, *Islamische Religionslehre sunnitischer Prägung, Bildungsplan der Grundschule*, 6.

⁸ Ministerium für Kultus, Jugend und Sport Baden-Württemberg, *Islamische Religionslehre sunnitischer Prägung, Gemeinsamer Bildungsplan der Sekundarstufe 1*, 14.

⁹ Ministerium für Kultus, Jugend und Sport Baden-Württemberg, *Islamische Religionslehre sunnitischer Prägung, Gemeinsamer Bildungsplan der Sekundarstufe 1*, 3-15.

¹⁰ İrfan Başkurt, *Federal Almanya'da Din Eğitimi* (İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1994); Halise Kader Zengin, *Almanya'da İslam Din Öğretimi Modelleri: Bavyera Eyaleti Örneği* (Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2007); Kinan Darwisch, “Islamische Religionsunterricht in Deutschland und seine Entwicklung in Niedersachsen”, *Dimensionen religiöser Erziehung muslimischer Kinder in Niedersachsen*, Katja Koch und Kinan Darwisch (Hg.) (Göttingen: Universitätsverlag, 2010); Nevzat Yaşar Aşıkoğlu, *Federal Almanya'daki Türk Çocuklarının Temel Eğitiminde Din Eğitiminin Yeri ve Baden-Württemberg Eyaletlerinde Mukayeseli Bir Alan Araştırması* (Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1992); Rauf Ceylan, *Islamische Religionspädagogik in Moscheen und Schulen: ein sozialwissenschaftlicher Vergleich der Ausgangslage, Lehre und Ziele unter besonderer Berücksichtigung der Auswirkungen auf den Integrationsprozess der muslimischen Kinder und Jugendlichen in Deutschland* (Hamburg: Kovac, 2008); Halit Ev, “Almanya-Kuzey Ren Westfalen Eyaleti'ndeki İslam Din Dersleri Konusunda Bazı Tespit ve Teklifler”, *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* XVI (2002); Ali Topçuk, *Federal Almanya Kuzey Ren Westfalya'da İslam Din Dersleri* (İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2016); Bülent Ucar - Danja Bergmann, *Islamischer Religionsunterricht in Deutschland: fachdidaktische Konzeptionen: Ausgangslage, Erwartungen und Ziele* (Göttingen: V&R Unipress, Osnabrück 2010); Semra Çinemre, *Almanya'da İslam Din Dersleri Ve Almanca Din Dersi Kitaplarının İçerik Analizi* (Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2017); Betül Küçük, *Almanya'da İlk Ve Ortaöğretimde Hristiyanlık Ve İslam Din Dersleri (Hessen Eyaleti örneği)* (İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2022); Şenay Yazgan, *Almanya'daki Okullarda İslam Din Dersinden Öğretmen Ve Velilerin Beklentileri: Baden-Württemberg Örneği* (Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2020).

¹¹ Milli Eğitim Bakanlığı (MEB), “Müfredatta Yenileme ve Değişiklik Çalışmalarımız Üzerine...” (Erişim 10 Ekim 2022).

davranışlarının sonuçlarını üstlenme

Vatanseverlik: Çalışkan olma, dayanışma, kurallara ve kanunlara uyma, sadık olma, tarihsel ve doğal mirasa duyarlı olma, toplumu önemseme

Yardımsızlık: Cömert olma, iş birliği yapma, merhametli olma, misafirperver olma, paylaşma

Yapılan bir araştırmaya göre Baden Württemberg eyaleti, Kuzey Ren-Vestfalya eyaletinden sonra Müslüman yoğunluğun fazla olduğu ikinci eyalettir.¹² Eyaletin yoğun bir Müslüman öğrenci nüfusuna sahip olmasından dolayı Baden Württemberg eyaletinin İslâm Din Dersi öğretim programlarının incelenmesi hedeflenmiştir. Baden Württemberg eyaleti İslâm Din Dersi öğretim programında yer alan genel kazanımları MEB kök değerleri açısından değerlendirilerek yorum ve analizler yapılacaktır. Buradan hareketle çalışmanın temel problemi “Baden Württemberg eyaleti İslâm Din Dersi öğretim programı MEB kök değerleri ile kıyaslandığında hangi değerleri öne çıkaran bir kapsamda hazırlanmıştır?” şeklindedir. Temel problemin yanında şu sorulara da cevap aranacaktır: Programda en çok hangi değerlere yer verilmiştir?, Programda en az hangi değerlere yer verilmiştir?

Yöntem

Çalışmada nitel araştırma yöntemi ile doküman analizi tercih edilmiştir. Gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi veri toplama tekniklerinin kullanıldığı nitel araştırma içerisinde yer alan doküman analizinde yazılı kaynaklar, film, video, fotoğraf gibi materyaller incelenmektedir.¹³ Bu kapsamda çalışmada doküman olarak Almanya'nın Baden Württemberg Eyaleti Eğitim Bakanlığı tarafından yayımlanan İslâm Din Dersi İlköğretim Öğretim Programı (1-4. sınıflar)¹⁴ ile ortaöğretim programı (5-10. sınıflar)¹⁵ ele alınarak analiz edilmiştir. Doküman analizi yoluyla elde edilen veriler ayrıntılı inceleneneğinden içerik analizi yoluyla çözümlenmiştir. Çalışmanın analiz kategorilerinin belirlenmesinde değer kavramlarından oluşan MEB kök değerleri esas alınarak bu değerler kategori olarak oluşturulmuş ve elde edilen bulgulara bu değer başlıkları altında yer verilmiştir. Araştırmada ilköğretim ve ortaöğretim programlarının her öğrenme alanına ait genel kazanım ifadeleri; MEB kök değerleri ve bu kök değerlerle ilişkili belirtilen tutum ve davranışları içerip içermemesi bakımından ele alınmıştır. Buna göre program kazanımlarının kök değerleri içermesi bakımından incelenmesinde belirlenen 10 analiz kategorisi sırasıyla şöyledir: Adalet, dostluk, dürüstlük, öz denetim, sabır, saygı, sevgi, sorumluluk, vatanseverlik, yardımsızlık.

Çalışmanın güvenilirliği noktasında değer ifade eden kazanım cümlelerine, Türkçe'ye çevirisi yapılarak doğrudan alıntı şeklinde yer verilmiştir. Bu bağlamda MEB kök değerlerine yer verdiği saptanan kazanım ifadeleri ve kazanım sayıları, ilgili öğrenme alanı altında ortaya konulmuş ve sonrasında hangi öğrenme alanında hangi değere kaç kez verildiği tablolar halinde belirtilmiştir. Tablolarda hem ilköğretim hem de ortaöğretim programında yer alan değer ifade eden kazanımlar sınıf seviyelerine göre ayrı ayrı gösterilmiştir. İslâm Din Dersi program kazanımları her sınıf düzeyi için ayrı ayrı belirlenmediğinden, tablolarda yer alan sınıf seviyesine göre gruplandırma biçimi İslâm Din Dersi öğretim programında yer aldığı şekilde yapılmıştır. Çalışmanın sonunda hangi kök değere; hangi sınıf düzeyinde, hangi öğrenme alanı altında kaç kez verildiği genel bir tablo ile özetlenmiştir.

Bulgular

Bulgulara, analiz kategorisi olarak oluşturulan MEB kök değer başlıkları altında yer verilecektir. Bulguların yorumlanması, verilere anlam kazandırılması aşamasında literatür çalışmalarından faydalanılmıştır. Bulguların sınıflandırılması, öğretim programı öğrenme alanlarına göre yapıldığından burada ilköğretim ve ortaöğretim öğrenme alanlarına yer vermek yerinde olacaktır. İlköğretim 1, 2, 3 ve 4. sınıflar için İslâm Din Dersi öğrenme alanları şöyledir: İnsan ve İnanç (Mensch und Glaube), Dünya ve Sorumluluk (Welt und Verantwortung), Kur'an ve İslâmî Kaynaklar (Koran und die islamischen Quellen), Tanrı ve Yaratması (Gott und Seine Schöpfung), Elçi Muhammed (Muhammad der Gesandte), Allah'ın Elçileri ve Onların Mesajı (Gottes Gesandte und ihre Botschaft), Dinler (Religionen). Ortaöğretim 5. sınıftan 10. sınıfa kadar (Sekunder Stufe 1) olan İslâm Din Dersi öğrenme alanları ise şöyledir: İnsan-İnanç-Etik (Mensch-Glaube-Ethik), Kur'an ve İslâmî Kaynaklar (Koran und islamische Quellen), Tanrı ve Yaratması (Gott und Seine Schöpfung), Elçi Muhammed (Muhammad als Gesandter), Toplum ve Tarih (Gesellschaft und Geschichte), Dinler ve Dünya Bakışı (Religionen und Weltanschauungen).

¹² Katrin Pfündel vd., *Muslimisches Leben in Deutschland 2020, Forschungsbericht 38* (PDF: Bundesamt für Migration und Flüchtlinge Nürnberg, 4/2021), 52.

¹³ Ali Yıldırım – Hasan Şimşek, *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri* (Ankara: Seçkin Yayınları, 9. Baskı, 2013).

¹⁴ Ministerium für Kultus, Jugend und Sport Baden Württemberg, *Islamische Religionslehre sunnitischer Prägung, Bildungsplan der Grundschule* (PDF: Necker-Verlag Villingen-Schwenningen, 2016).

¹⁵ Ministerium für Kultus, Jugend und Sport Baden-Württemberg, *Islamische Religionslehre sunnitischer Prägung, Gemeinsamer Bildungsplan der Sekundarstufe 1* (PDF: Necker-Verlag Villingen-Schwenningen, 2016).

Adalet

İslâm Din Dersi öğretim programlarında yer verilen adalet değeri durumu Tablo 1’de gösterilmiştir.

Tablo 1: Adalet Değerine Yer Verilme Durumu

Sınıf	Adalet Değeri İçeren Kazanım Sayısı	Değerin Yer Aldığı Öğrenme Alanı
1/2	1	Elçi Muhammed (Muhammad der Gesandte)
3/4	1	Tanrı'nın Elçileri ve Onların Mesajı (Gottes Gesandte und ihre Botschaft)
5/6	1	Elçi Muhammed (Muhammad als Gesandter)
7/8/9	1	Dinler ve Dünya Bakışı (Religionen und Weltanschauungen)
10	-	-

Adalet değerinin ilköğretim ve ortaöğretim programında ikişer kez geçtiği görülmektedir. Öğretim programlarında Elçi Muhammed, Tanrı'nın Elçileri ve Onların Mesajı, Elçi Muhammed, Dinler ve Dünya Bakışı öğrenme alanlarında yer alan kazanımlarda adalet değerine yer verilmektedir. Elçi Muhammed öğrenme alanında bu değer kapsamında yer alan “Onun güvenilirliği ve adaletininin ahlaki temellerini kavrar.”, “Peygamberlerin haksızlıklar ve kötülükler karşısındaki duruşlarını öğrenir.”, “Diğer din mensupları ile etkinlikler yaparak saygılı, barışçıl ve eşit hakların yer aldığı bir atmosfer oluşturur.”, “İslâm dininin temel mesajının barış ve adalet üzere olduğunu keşfeder.” şeklinde ifade edilen kazanımların, MEB kök değerlerle ilişkili tutum ve davranışlardan adil olma, eşit davranma, paylaşma ile örtüştüğü görülmektedir. Bu anlamda adalet değerinin öğrencilerin adalete yönelik bilinçlendirilmesi ile adalet değerine ilişkin farkındalığı oluşturmaya yönelik ders kazanımlarının hak, haksızlık, adil olmak çerçevesinde şekillendiği söylenebilir.

Literatüre adalet değerinin önem derecesi açısından bakıldığında, Almanya’da velilerin değer yönelimlerine ilişkin yapılan bir araştırmada; velilerin, öğretmenlerin meslekte yol gösterici değer yönelimleri olarak sorumluluk, adalet ve doğruluk değerlerini arzu ettikleri ifade edilmektedir. Bu çalışmada adalet değerine öncelikli derecede önem verildiği görülmektedir.¹⁶ Adalet değerinin önemine ilişkin diğer bir çalışmada, adaletin önem derecesine göre ilk üç değer (adil olma, barış, dürüstlük) arasında birinci değer olarak yer alması gerektiğine dair öğretmen görüşleri yer almaktadır.¹⁷ İlköğretim programlarında hangi değerlerin yer aldığını inceleyen bir başka çalışmada ise, programların tamamında 65 farklı değere yer verildiği ve adalet değerinin bu değerler arasında önem derecesine göre dördüncü sırada yer aldığı görülmüştür.¹⁸ Çalışmalar adalet değerinin öncelikli değerler arasında yer aldığını göstermektedir.

Değerlerin önemi ve önceliğine ilişkin çalışmalar adalet değerinin önemini ortaya koymaktadır. Bu kapsamda toplumsal düzenin sağlanmasında ve bu düzenin devam ettirilmesinde önemli olan ve öncelikli değerler arasında zikredilen adalet değerine, İslâm Din Dersi programında yetersiz derecede yer verildiğini söylemek mümkündür.

Dostluk

Tablo 2: Dostluk Değerine Yer Verilme Durumu

Sınıf	Dostluk Değeri İçeren Kazanım Sayısı	Değerin Yer Aldığı Öğrenme Alanı
1/2	1	İnsan ve İnanç (Mensch und Glaube)
3/4	-	-
5/6	2	İnsan-İnanç-Etik (Mensch-Glaube-Ethik)
7/8/9	-	-
10	-	-

MEB kök değerlerinden biri olan dostluk değerine 1 ve 2. sınıf öğretim programında yer alan İnsan ve İnanç öğrenme alanında yer alan kazanımlardan “Okulda birlikte dinî bayramları kutlar.” ifadesi MEB’in dostluk değeri ile ilişkili tutum ve davranışlardan anlayışlı olma ile dayanışmayı içerdiğinden dostluk temelinde ele alınabilir. Bu sebeple dostluk kök değerine direkt değil, örtülü olarak yer verildiği söylenebilir. Yine 5 ve 6. sınıf öğretim programında İnsan-İnanç ve Etik öğrenme alanında yer alan kazanımlardan “Böylece öğrenci affediciliğin, arkadaşlığın ve karşılıklı diyalogun bilincine vararak yaşamın temel sorularına

¹⁶ Martin Drahmman - Colin Cramer - Samuel Merk, *Wertorientierungen und Werterziehung von Lehrerinnen und Lehrern in Baden-Württemberg* (Tübingen: Universität Tübingen, 2018), 26.

¹⁷ F. Ayşe Balcı - Tuğba Yelken Yanpar, “İlköğretim Sosyal Bilgiler Programında Yer Alan Değerler ve Değer Eğitimi Uygulamaları Konusunda Öğretmen Görüşleri”, *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi* 14/1 (Nisan 2013), 208.

¹⁸ Mehmet Kart - Hüseyin Şimşek, “Türk Eğitim Sisteminde Değer Arayışı: Yenilenen (2017) İlköğretim Programları Hangi Değerleri Kazandırıyor?”, *Değerler Eğitimi Dergisi* 18/40 (Aralık 2020), 10.

yaşına uygun cevaplar arar.” ile “Tanrı'nın varlığının; ailenin, kardeşliğin, insanın varlığının temelini oluşturduğunu öğrenir.” ifadelerinin dostluk değerine işaret eden kazanımlardan olduğu görülmektedir.

Literatürde değerlerin önemi ve önceliğine ilişkin çalışmalara bakıldığında 5. sınıf Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersi okuma metinlerinde geçen dostluk değerinin en az yer verilen kök değerler arasında olduğu görülmektedir.¹⁹ Yine ilköğretim programlarının kök değerler açısından ele alındığı başka bir çalışmada, program kazanımlarında dostluk değerine sınırlı sayıda yer verildiği tespit edilmiştir.²⁰ Baden Württemberg eyaletinin ilköğretim Evanjelik Din Dersi öğretim programına bakıldığında İnsan, Dünya ve Sorumluluk, İncil, Tanrı, İsa Mesih, Kilise ve Dinler öğrenme alanları içerisinde; 1 ve 2. sınıfların İnsan öğrenme alanında dostluğun nasıl olması gerektiğine ilişkin sadece bir yerde kazanım ifade eden bir soru cümlesi geçmektedir.²¹ Buna karşın Katolik din dersi öğretim programında arkadaşlığa ilişkin bir kazanıma rastlanmamıştır. Hem Katolik hem Evanjelik din derslerinin daha çok dinî bilgi aktarım ile dinî algılama ve temsil etme, yorumlama, şekillendirme ve eleştirel düşünme odaklı olduğu görülmektedir.²² Yine eyaletin seçmeli dersler arasında yer alan etik dersi öğretim programında 5 ve 6. sınıfların Ben ve Diğerleri öğrenme alanı altında Ben ve Dostluklarım başlığı altında arkadaşlığa ilişkin problemler, çözüm yolları bulma gibi farkındalık kazandırmaya yönelik kazanımlara yer verilmektedir.²³ Hem Katolik hem Evanjelik dersi ortaöğretim programına bakıldığında da öğrenme alanlarına ait kazanımlarda arkadaşlık değerine değinilmediği görülmektedir.²⁴ Bu kapsamda Milli Eğitim Bakanlığının 10 kök değeri arasında yer alan dostluk değerine ilişkin içeriğin İslâm Din Dersi öğretim programlarında da oldukça yetersiz olduğu ifade edilmelidir.

Dürüstlük

Tablo 3: Dürüstlük Değerine Yer Verilme Durumu

Sınıf	Dürüstlük Değeri İçeren Kazanım Sayısı	Değerin Yer Aldığı Öğrenme Alanı
1/2	1	Elçi Muhammed (Muhammad der Gesandte)
3/4	1	İnsan ve İnanç (Mensch und Glaube)
5/6	-	-
7/8/9	-	-
10	1	Elçi Muhammed (Muhammad als Gesandter)

1 ve 2. sınıf öğretim programında yer alan Elçi Muhammed öğrenme alanı kazanımlarından “Onun güvenilirliği ve adaletininin ahlaki temellerini kavrar.” ifadesinde yer alan peygamberin güvenilir olma durumu, MEB kök değerlerinden dürüstlük değerine ilişkin olarak ifade edilen açık ve anlaşılır olma, doğru sözlü olma, güvenilir olma, sözünde durma tutum ve davranışlarından biri olarak dürüstlük değerine işaret etmektedir. Yine 3 ve 4. sınıf öğretim programında yer alan İnsan ve İnanç öğrenme alanında yer alan kazanımlardan “Dürüstlüğü, samimiyetin ve güvenirliliğin önemini öğrenir.” kazanımı ile 10. sınıf öğretim programındaki öğrenme alanından biri olan Elçi Muhammed alanında “Güven, öz güven, tolerans, samimiyet, sorun çözme becerisi ve karar verme becerisi kazanarak bunların toplumun taşıyıcı unsurları olduğunu anlar.” kazanımı; MEB kök değerlerinde ifade edilen güvenilir olma, açık olma gibi dürüstlüğe ilişkin tavır ve davranışlarla ilişkilendirilebilir.

Literatürde değerlerin önceliği ve önemine ilişkin çalışmalara bakıldığında ise Türkçe ders kitaplarındaki hikâye edici metinleri Türkçe dersi öğretim programındaki kök değerler bakımından inceleyen bir çalışmada dürüstlük değerinin az yer verilen değerler arasında olduğu ifade edilmiştir.²⁵ MEB kök değerleri içerisinde bulunan dürüstlük değerinin önemine ilişkin başka bir çalışmada dürüstlüğü önem derecesine göre ilk üç değer (adil olma, barış, dürüstlük) arasında yer alması gerektiğine dair

¹⁹ Cevat Eker - Sümeyra Ünlü, “Din Kültürü Ve Ahlak Bilgisi Ders Kitabının Kök Değerleri İçermesi Bakımından İncelenmesi”, *Uluslararası Eğitim Bilimleri Dergisi* 7/25 (Aralık 2020), 71.

²⁰ Kart - Şimşek, “Türk Eğitim Sisteminde Değer Arayışı: Yenilenen (2017) İlköğretim Programları Hangi Değerleri Kazandırıyor?”, 30.

²¹ Ministerium für Kultus, Jugend und Sport Baden Württemberg, *Evangelische Religionslehre, Bildungsplan der Grundschule 2016* (PDF: Villingen-Schwenningen: Neckar-Verlag GmbH, 2016), 12-38.

²² Ministerium für Kultus, Jugend und Sport Baden Württemberg, *Katholische Religionslehre, Bildungsplan der Grundschule 2016* (PDF: Villingen-Schwenningen: Neckar-Verlag GmbH, 2016), 13-36.

²³ Ministerium für Kultus, Jugend und Sport Baden Württemberg, *Ethik, Gemeinsamer Bildungsplan der Sekundarstufe I 2016* (PDF: Villingen-Schwenningen: Neckar-Verlag GmbH, 2020) 13-59.

²⁴ Ministerium für Kultus, Jugend und Sport Baden Württemberg, *Evangelische Religionslehre, Gemeinsamer Bildungsplan der Sekundarstufe I 2016* (PDF: Villingen-Schwenningen: Neckar-Verlag GmbH, 2016) 11-40.

²⁵ Neticeyi Tayyibe Eken - Halil İbrahim Öksüz, “İlkokul (1-4) Türkçe Ders Kitaplarındaki Hikâye Edici Metinlerin Türkçe Dersi Öğretim Programındaki Kök Değerler Bakımından İncelenmesi”, *Ana Dili Eğitimi Dergisi*, 7/2 (2019), 384.

öğretmen görüşleri yer almaktadır.²⁶ Yine başka bir çalışmada hem öğretmenlerin hem velilerin en önemli gördüğü değerler arasında dürüstlük değerinin ilk sırada yer aldığı görülmektedir.²⁷ Ortaokul öğretmenlerinin öğretim programlarında yer alan kök değerlerin önem sırasına ve eğitimine ilişkin görüşlerinin incelendiği başka bir çalışmada da öğretmenlerin kök değerler arasında adalet değerinden sonra birinci öncelikli değer olarak dürüstlük değerini gördükleri ifade edilmektedir.²⁸ Almanya'da değer eğitimi üzerine yapılan bir araştırmada ise Almanların %74'ünün dürüstlüğü ilk sıraya koydukları tespit edilmiştir.²⁹ Bu kapsamda; sözünde, özünde ve davranışlarında doğruluktan ayrılmamayı ifade eden dürüstlüğü insan hayatındaki önemi dikkate alındığında dürüstlük değerinin İslâm Din Dersi programında yetersiz derecede yer aldığını söylemek mümkündür.

Öz Denetim

Tablo 4: Öz Denetim Değerine Yer Verilme Durumu

Sınıf	Öz Denetim Değeri İçeren Kazanım Sayısı	Değerin Yer Aldığı Öğrenme Alanı
1/2	1	Kur`an ve İslâmî Kaynaklar (Kuran und Islamische Quellen)
3/4	1	Tanrı`nın Elçileri ve Onların Mesajı (Gottes Gesandte und ihre Botschaft)
5/6	1	Elçi Muhammed (Muhammad als Gesandter)
7/8/9	5	İnsan-İnanç-Ahlak (Mensch-Glaube-Ethik) Kur`an ve İslâmî Kaynaklar (Koran und islamische Quellen) Toplum ve Tarih (Gesellschaft und Geschichte) Dinler ve Dünya Bakışı (Religionen und Weltanschauungen)
10	5	Tanrı ve Yaratması (Gott und Seine Schöpfung) Elçi Muhammed (Muhammad als Gesandter) Toplum ve Tarih (Gesellschaft und Geschichte)

1 ve 2. sınıf öğretim programında yer alan Kur`an ve İslâmî Kaynaklar öğrenme alanında “Peygamberin hayatından anlamlar çıkararak kendi hayatı ve davranışına cesaretle yön verir.” kazanımı, 3 ve 4. sınıf öğretim programında yer alan Tanrı`nın Elçileri ve Onların Mesajı öğrenme alanında “Öğrenciler bu alanla Tanrı`nın sevgisini, Tanrı`nın hayatımıza yön vermesini ve bize yardımını; peygamberler aracılığıyla gösterdiğini öğrenir. Böylece zor durumlarda peygamberlerden edindikleri bilgileri uygulayarak hayatlarında güven oluştururlar.” kazanımı, 5 ve 6. sınıf öğretim programındaki Elçi Muhammed öğrenme alanında yer alan “Peygamberin hayatını o zamanki politik, dinî ve sosyal çerçeve içinde anlamlandırır ve buna göre kendi davranış ve düşüncelerini oluşturur.” kazanımı ile 7, 8 ve 9. sınıf öğretim programındaki İnsan-İnanç-Ahlak öğrenme alanındaki “Dinî veya dinî olmayan değerler ve insan haklarından sonuçlar çıkararak gelecekteki iş hayatlarıyla ilgili etik sorunlarla baş edebilir.” ile Toplum ve Tarih öğrenme alanındaki “Öğrenciler sorumluluk bilinci ile hayatın bütün aşamalarında bilinçli davranışlar sergileyerek global davranışlar geliştirir.” kazanımı, 10. sınıf Tanrı ve Yaratması öğrenme alanındaki “Öğrenciler karar verme ve sorumluluk bilinci ile kendi yaşamını oluşturarak, kendisinin Tanrı ile ve diğer insanlarla ilişkisini kavrar.” kazanımı ile yine aynı öğrenme alanında yer alan “Hem Müslüman toplumda hem de diğer tüm toplumlarda kendine güvenen Müslüman bir kimlik geliştirir.” kazanımının kendi kendini yönetme, öz güven sahibi olma gibi öz denetim değeri tutum ve davranışlarını içeren ifadelerden olduğunu ifade etmek mümkündür. İfadelerine yer verilen kazanımların, MEB kök değerleri tavır ve davranışlarından; davranışlarını kontrol etme, davranışlarının sorumluluğunu üstlenme, öz güven sahibi olma ile ilişkili olduğu görülmektedir.

Literatürde değerlerin önceliği ve önemine ilişkin çalışmalara bakıldığında ise yapılan bir araştırmada öz denetim değerinin katılımcı grubundaki öğretmenler tarafından çok önemli olmayan değerler arasında sayıldığı görülmektedir.³⁰ Ayrıca araştırma konusu edilen ders kitaplarında da öz denetim değerinin düşük düzeyde ele alındığı ifade edilmiştir.³¹ Öz denetim değerinin bireyin kendi öz kontrolünü sağlaması gereken durumlar karşısında kendine hakim olabileceğinin ifadesi olarak değerlendirildiğinde önemli bir değer olarak karşımızda çıkmaktadır. Bu kapsamda İslâm Din Dersi öğretim programında öz denetim değerine diğer değerlere kıyasla daha fazla yer verildiğini söylemek mümkündür.

²⁶ Balcı - Yelken Yanpar, “İlköğretim Sosyal Bilgiler Programında Yer Alan Değerler ve Değer Eğitimi Uygulamaları Konusunda Öğretmen Görüşleri”, 195.

²⁷ Mücahit Arpacı, “Öğretmen ve Velilerin İDKAB Dersinde Değerler ve Değerler Eğitimi Hakkındaki Görüşleri -Diyarbakır Örneği-”, *Marife (Yaz 2014)*, 107.

²⁸ Tuğba Kılcan, “Ortaokul Öğretmenlerinin Öğretim Programlarında Yer Alan KökDeğerlerin Önem Sırasına ve Eğitimine İlişkin Görüşleri”, *TÜBAD V/II (Aralık 2020)*, 139.

²⁹ Ipsos, “Ehrlichkeit, Respekt und Verlässlichkeit - die Top Erziehungsziele heute” (Erişim 10 Ekim 2022).

³⁰ Kılcan, “Ortaokul Öğretmenlerinin Öğretim Programlarında Yer Alan KökDeğerlerin Önem Sırasına ve Eğitimine İlişkin Görüşleri”, 141.

³¹ Ali Cin - Işıl Tanrıseven, “Ortaokul Türkçe Ders Kitaplarının Öz Denetim Değeri Açısından İncelenmesi”, *Sosyal Bilimler Dergisi* Yıl 7/46 (Haziran 2020), 550.

Sabır

Programda, MEB 10 kök değerinden biri olan sabır değerine ilişkin azimli olma, tahammül etme, beklemeyi bilme gibi tutum ve davranışları içeren kazanımlara yer verilmediği tespit edilmiştir.

Literatürde değerlerin önceliği ve önemine ilişkin çalışmalara bakıldığında ise yapılan bir araştırmada katılımcı grubundaki öğretmenlerin sabır değerini önemli görmedikleri bazı kök değerler arasında zikrettikleri görülmektedir.³² 5. sınıf Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi ders kitabında yer alan okuma metinlerinde 10 kök değerinin yer alma durumunu inceleyen başka bir çalışmada da sabır kök değerine en az yer verildiği görülmüştür.³³

İslâm Din Dersi'nde sabır değeri; yaşamın mücadele etmeyi gerektirdiği bunun da sabırla ilişkili olduğu bu anlamda zorluklara göğüs germenin insan hayatında bazı kolaylıkları beraberinde getirebilecek bir değer olduğu ve dinin sabrı tavsiye ettiği şeklinde ele alınabilir. Böylece öğrenciler hayatın bir mücadele şekli olduğunu bilerek bu noktada sabırlı insan olmanın öğrenciyi kazandırabilecekleri şeyler noktasında öğrenci motive edilebilir. Bu çerçevede sabrın, insan hayatındaki yeri ve önemi göz önünde bulundurulduğunda bir değer olarak da öğretim programlarında yer almasının önem arzettiği belirtilmelidir.

Saygı

Tablo 5: Saygı Değerine Yer Verilme Durumu

Sınıf	Saygı Değeri İçeren Kazanım Sayısı	Değerin Yer Aldığı Öğrenme Alanı
1/2	4	İnsan ve İnanç (Mensch und Glaube) Kur'an ve İslâmî Kaynaklar (Kuran und Islamische Quellen) Dinler (Religionen)
3/4	-	-
5/6	1	Dinler ve Dünya Bakışı (Religionen und Weltanschauungen)
7/8/9	3	Kur'an ve İslâmî Kaynaklar (Koran und islamische Quellen) Tanrı ve Yaratması (Gott und Seine Schöpfung) Dinler ve Dünya Bakışı (Religionen und Weltanschauungen)
10	3	İnsan-İnanç-Etik (Mensch-Glaube-Ethik) Dinler ve Dünya Bakışı (Religionen und Weltanschauungen)

1 ve 2. sınıf öğretim programında yer alan İnsan ve İnanç öğrenme alanında yer alan kazanımlardan “Öğrenciler Kur'an-ı Kerim'in 49. süresinin 13. ayetinde de belirtildiği gibi insan, aile ve toplum içinde saygı çerçevesinde yaşar.”, “Öğrenciler kendi ve başkalarının duygu ve düşüncelerini algılayıp insanlarla birlikte yaşama konusunda konuşabilir.” ile “Birlikte yaşamının temelini karşılıklı birbirini dinlemekten geçtiğini anlar.”, Kur'an ve İslâmî Kaynaklar öğrenme alanında “Öğrenci Kur'an'a saygıyı öğrenir.”, Dinler öğrenme alanında “Başka dinlerin unsurlarını tanımlayarak çevresindeki diğer dinlerle ve hiçbir dinî inancı olmayan insanlarla saygılı ilişkiler geliştirir.” kazanımlarının diğer insanların kişiliklerine değer verme, muhababının konumunu, özelliklerini ve durumunu gözetme gibi MEB saygı değeri tutum ve davranışları ile ilişkili olduğu görülmektedir. Yine 5 ve 6. sınıf öğretim programında yer alan Dinler ve Dünya Bakışı öğrenme alanında “Öğrenci, Hristiyan ve Yahudilerle birlikte yapılan aktivitelerle farklı dinden olan öğrencilere karşı saygılı, toleranslı ve birbirine hoşgörülü durmayı öğrenerek farklı dinlere özgü yaşam biçimlerini tanımlar.”, 7, 8 ve 9. sınıfın Kur'an ve İslâmî Kaynaklar öğrenme alanındaki “Farklı Kur'an mealleri ile çalışarak farklı dinî anlayışlara açık olur ve bu anlayışları saygı ile karşılar.”, Tanrı ve Yaratması (Gott und Seine Schöpfung) öğrenme alanındaki “Barışın yaratılanlara saygıdan ileri geldiğini anlar.” ile Dinler ve Dünya Bakışı öğrenme alanında yer alan kazanımlardan “Öğrenci, yaşına uygun diyalog biçimleri geliştirerek bunları diğer din mensuplarına karşı saygı içinde uygular.” kazanımlarının saygı değerine işaret ettiği görülmektedir. 10. sınıf İnsan-İnanç-Etik öğrenme alanında “Karşı tarafı anlamak için onun perspektifinden bakmanın önemini kavrayarak başkalarının düşünce, istek ve hislerini algılar.”, Dinler ve Dünya Bakışı öğrenme alanında “Öğrenciler diğer dinlerin temsilcileri ile irtibat kurarak, kendi inancını diyalog anlayışı içinde saygı çerçevesinde güçlendirir.” ifadeleriyle bu öğrenme alanında da saygı değerine yer verildiği görülmektedir.

Literatürde değerlerin önem ve önceliğini araştıran çalışmalara bakıldığında; okul ortamında değerler eğitime ilişkin yapılan bir araştırmada saygı değerinin öncelikli değerler içinde olduğu görülmektedir.³⁴ Değerler ve eğitim hedefleri söz konusu edilen bir araştırmada ise Almanların %62'sinin saygı değerini dürüstlükten sonra 2. sırada önemli gördükleri ifade edilmektedir.³⁵ Yine

³² Kılcan, “Ortaokul Öğretmenlerinin Öğretim Programlarında Yer Alan Kök Değerlerin Önem Sırasına ve Eğitime İlişkin Görüşleri”, 141.

³³ Eker - Ünlü, “Din Kültürü Ve Ahlak Bilgisi Ders Kitabının Kök Değerleri İçermesi Bakımından İncelenmesi”, 71.

³⁴ Tuba Çengelci vd., “Okul Ortamında Değerler Eğitimi Konusunda Öğretmen ve Öğrenci Görüşleri”, *Değerler Eğitimi Dergisi* 11/25 (Haziran 2013), 33.

³⁵ Ipsos, “Ehrlichkeit, Respekt und Verlässlichkeit - die Top Erziehungsziele heute” (Erişim 10 Ekim 2022).

Türkiye ve Almanya'daki ortaokullarda değer eğitiminin farklı açılardan karşılaştırmalı olarak incelendiği başka bir araştırmaya göre araştırmaya katılan Sosyal Bilgiler dersi öğretmenleri ile Almanya'daki Değerler ve Normlar dersi öğretmenleri saygı değerini okulda öğretilmesi gereken en önemli değer olarak ifade etmişlerdir.³⁶ Bu çerçevede İslâm Din Dersi öğretim programında saygı değerine ilişkin kazanımlara daha yoğun yer verilmesi gerektiği düşünülmektedir.

Sevgi

Tablo 6: Sevgi Değerine Yer Verilme Durumu

Sınıf	Sevgi Değeri İçeren Kazanım Sayısı	Değerin Yer Aldığı Öğrenme Alanı
1/2	-	-
3/4	1	Tanrı'nın Elçileri ve Onların Mesajı (Gottes Gesandte und ihre Botschaft)
5/6	1	Tanrı ve Yaratması
7/8/9	-	-
10	-	-

3 ve 4. sınıf öğretim programında yer alan Tanrı'nın Elçileri ve Onların Mesajı (Gottes Gesandte und ihre Botschaft) öğrenme alanında yer alan kazanımlardan “Öğrenciler bu alanla Tanrı'nın sevgisini, Tanrı'nın hayatımıza yön vermesini ve bize yardımını; peygamberler aracılığıyla gösterdiğini öğrenir.” ile 5 ve 6. sınıf öğretim programında Tanrı ve Yaratması öğrenme alanındaki “Tanrı ve Yaratması öğrenme alanı ile öğrenciler Tanrı'nın vahyini ve onun yaratılmışlara karşı sevgisini anlar.” kazanımlarının sevgi değerini ifade eden kazanımlardan olduğu görülmektedir.

Literatüre bakıldığında değerlerin önemi ve önceliğine ilişkin çalışmalar içerisinde Türkiye ve Almanya'daki ortaokullarda değer eğitiminin farklı açılardan karşılaştırmalı olarak incelendiği bir araştırmaya göre araştırmaya katılan Sosyal Bilgiler dersi öğretmenleri tarafından belirtilen bazı değerler arasında zikredilen sevgi değerinin araştırmaya katılan Almanya'daki Değerler ve Normlar dersi öğretmenleri tarafından dile getirilmediği görülmektedir.³⁷ Yine başka bir araştırmada Etik derslerinde özgürlük, vicdan, adalet, sevgi, insan onuru, din ve sorumluluk gibi temel konu alanlarının işlendiği görülmektedir. Bu temel konular arasında sevgi değerine yer verilmektedir.³⁸ Bir araştırma sonucuna göre ise öğretmenlere göre okulda kazandırılmaya çalışılan temel değerlerin başında sevginin geldiği görülmektedir.³⁹ 5. sınıf Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi ders kitabında yer alan okuma metinlerindeki değerlerin incelenmesi neticesinde metinlerde en fazla yer verilen kök değer “sevgi” olduğu sonucuna ulaşılmıştır.⁴⁰ Yapılan başka çalışma sonucunda ilköğretim 3. sınıf Hayat Bilgisi ders kitaplarında en çok ele alınan, işlenen değer sevgi değeri olduğu tespit edilmiştir.⁴¹ Başka bir çalışmada sevgi değerinin ailelerin öncelendiği değerler arasında yer aldığı görülmektedir.⁴² İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersi kazanımlarının analizi amacıyla yapılan bir araştırmada da, kazanımlarda sevgi değerine fazla yer verildiği tespit edilmiştir.⁴³ Örgün eğitim öğretim programı içerisindeki 10 kök değerden biri olan sevgi değerinin hem yapılan çalışmalar içerisindeki öneminin göz önüne alınarak hem de sevginin insan hayatındaki önemine binaen İslâm Din Dersi öğretim programı kazanımlarında sevgi değerinin oldukça yetersiz olduğu ve bu değere ilişkin kazanımlara daha fazla yer verilmesi gerektiği ifade edilebilir.

Sorumluluk

Tablo 7: Sorumluluk Değerine Yer Verilme Durumu

Sınıf	Sorumluluk Değeri İçeren Kazanım Sayısı	Değerin Yer Aldığı Öğrenme Alanı
1/2	2	Dünya ve Sorumluluk (Welt und Verantwortung)

³⁶ Şükrü Bilici, *Türkiye’de Sosyal Bilgiler İle Almanya’da Değerler Ve Normlar Derslerinde Değer Eğitiminin Çoklu Durum Çalışmasıyla Karşılaştırılması* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi, 2018), 180.

³⁷ Bilici, *Türkiye’de Sosyal Bilgiler İle Almanya’da Değerler Ve Normlar Derslerinde Değer Eğitiminin Çoklu Durum Çalışmasıyla Karşılaştırılması*, 180.

³⁸ Şükrü Bilici, “Almanya’da Değerler Eğitimi: Aşağı Saksonya Eyaleti Örneği”, *Talim: Journal Of Education In Muslim Societies And Communities* 2/1 (Haziran 2018), 138.

³⁹ Çengelci vd., “Okul Ortamında Değerler Eğitimi Konusunda Öğretmen ve Öğrenci Görüşleri”, 33.

⁴⁰ Eker - Ünlü, “Din Kültürü Ve Ahlak Bilgisi Ders Kitabının Kök Değerleri İçermesi Bakımından İncelenmesi”, 71.

⁴¹ Dilek Güzel Candan - Gürkan Ergen, “3. Sınıf Hayat Bilgisi Ders Kitaplarının Temel Evrensel Değerleri İçermesi Bakımından İncelenmesi”, *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 7/1 (2014), 154.

⁴² Adem Arslan - Abdulhak Halim Ulaş, “Değer Odaklı Aile Eğitim Programına Yönelik Ebeveynlerin Çocuklarının Kazanımlarını İstedikleri Kök Değerlerin Belirlenmesi”, *Uluslararası Sosyal Bilgilerde Yeni Yaklaşımlar Dergisi* 5/1 (2021), 63.

⁴³ Abdulkadir Çekin, “Değer Açısından İlköğretim Din Kültürü Ve Ahlak Bilgisi Dersi Kazanımları: Bir İçerik Analizi”, *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 12/2 (2012), 116.

3/4	2	Dünya ve Sorumluluk (Welt und Verantwortung) Elçi Muhammed (Muhammad der Gesandte)
5/6	-	-
7/8/9	3	İnsan-İnanç -Ahlak (Mensch-Glaube-Ethik) Tanrı ve Yaratması (Gott und Seine Schöpfung) Toplum ve Tarih (Gesellschaft und Geschichte)
10	3	İnsan-İnanç-Etik (Mensch-Glaube-Ethik) Tanrı ve Yaratması (Gott und Seine Schöpfung) Elçi Muhammed (Muhammad als Gesandter)

Sorumluluk değerine ilköğretim öğretim programında 4 kez, ortaöğretim programında ise 6 kez yer verildiği tespit edilmiştir. 1 ve 2. sınıf öğretim programında Dünya ve Sorumluluk öğrenme alanında “Varlığını, Tanrı'nın yaratmasının bir sonucu olduğunu anlar ve insani sorumluluklarını yüklenmeyi öğrenir.” ile “İnsanlara, hayvanlara ve bitkilere nasıl bir sorumluluk içinde olması gerektiğini anlar.” kazanımlarının sorumluluk değerini kazandırmaya yönelik olduğu görülmektedir. 3 ve 4. sınıf öğretim programına bakıldığında Dünya ve Sorumluluk öğrenme alanında “İnsanların birbirlerine karşı sorumluluk sahibi olması gerektiğini bilir.”, Elçi Muhammed öğrenme alanında “Elçi Muhammed'in erken yaşta sorumluluk üstlendiğini ve o zamanda onun herkes tarafından nasıl örnek alındığını bilir.” şeklindeki kazanım ifadelerinden programda sorumluluk değerine yer verildiği görülmektedir. 7, 8 ve 9. sınıf öğretim programında öğrenme alanlarından İnsan-İnanç-Ahlak öğrenme alanında “Öğrenci; dinî, etik ve sosyal sorumluluğunu öğrenerek beraber barış içinde yaşamayı öğrenir.”, Tanrı ve Yaratması öğrenme alanında “Öğrenci, insanın çevre ve doğaya karşı sorumluluklarını kalıcı bir şekilde öğrenir.” ile Toplum ve Tarih öğrenme alanında yer alan “Öğrenciler sorumluluk bilinci ile hayatın bütün aşamalarında bilinçli davranışlar sergileyerek global davranışlar geliştirir.” kazanım ifadelerinde sorumluluk değerine yer verildiği görülmektedir. 10. sınıf İnsan-İnanç-Etik öğrenme alanında “Kişisel karar verme, sorun çözme ve sorumluluk bilincinin kazanılmasında etik bilinci temel kabul eder.”, Tanrı ve Yaratması öğrenme alanındaki “Öğrenciler karar verme ve sorumluluk bilinci ile kendi yaşamını oluşturarak, kendisinin Tanrı ile ve diğer insanlarla ilişkisini kavrar.” ile Elçi Muhammed öğrenme alanındaki “Elçi Muhammed'i konu edinen bu öğrenme alanında öğrenciler peygamberin örnekliliği ile Tanrı'ya güvenmeyi ve tüm insanlara karşı sorumluluk sahibi olmayı kavrar.” kazanımlarının da diğer kazanım örneklerinde olduğu gibi MEB sorumluluk değeri tavır ve davranışlarından; kendine, çevresine, vatanına, ailesine karşı sorumlu olma; sözünde durma, tutarlı ve güvenilir olma, davranışlarının sonuçlarını üstlenme ile ilişkili olduğu görülmektedir.

Literatürde değerleri inceleyen çalışmalara sorumluluk değerinin önem derecesi açısından bakıldığında, Almanya'da velilerin değer yönelimlerine ilişkin yapılan bir çalışmada velilerin; öğretmenlerin meslekte yol gösterici değer yönelimleri olarak sorumluluk değerini öne çıkarmaları öncelikli istenen değerler arasında dile getirmektedir. Çalışmada sorumluluk değerine öncelikli derecede önem verildiği görülmektedir.⁴⁴ Başka bir çalışmada ilköğretim düzeyinde değer içeren program kazanımları içerisinde sorumluluk değerinin öncelikli değerlerin başında geldiği görülmektedir. Çalışmada tüm programlar içerisinde en fazla önemsenen değer 92 kez tekrarlanan sorumluluk değeri olduğu ifade edilmiştir.⁴⁵ Yine karşılaştırmalı yürütülen başka bir çalışmada Sosyal Bilgiler öğretim programında kazanımlar bölümünde en fazla vurgulanan değerlerde önem sırasına göre sorumluluğun ikinci sırada yer aldığı görülürken; Almanya'da okutulan Değerler ve Normlar öğretim programında ise sorumluluk değerine önem derecesine göre üçüncü sırada ağırlık verildiği tespit edilmiştir.⁴⁶ Başka bir çalışmada Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersi öğretmenlerinin en önemli gördükleri değerler arasında beşinci sırada “sorumluluk” değerinin geldiği tespit edilmiştir.⁴⁷ Yine yapılan bir araştırma sonucunda ilköğretim 3. sınıf Hayat Bilgisi ders kitaplarında sorumluluk değerinin en çok ele alınan iki değer arasında olduğu görülmektedir.⁴⁸ Hem yapılan çalışmalara bakıldığında hem de İslâm Din Dersi öğretim programı incelendiğinde sorumluluk değerinin en çok kazandırılmak istenen değer olduğu görülmektedir. Bu çerçevede İslâm Din Dersi öğretim programında sorumluluk değerine ilişkin kazanımların yeterli düzeyde olduğu ifade edilse de bu değere ilişkin kazanımların artırılmasının faydalı olacağı düşünülmektedir.

Vatanseverlik

Tablo 8: Vatanseverlik Değerine Yer Verilme Durumu

Sınıf	Vatanseverlik Değeri İçeren Kazanım Sayısı	Değerin Yer Aldığı Öğrenme Alanı
-------	--	----------------------------------

⁴⁴ Martin Drahmman vd., *Wertorientierungen und Werterziehung von Lehrerinnen und Lehrern in Baden-Württemberg*, II.

⁴⁵ Kart - Şimşek, “Türk Eğitim Sisteminde Değer Arayışı: Yenilenen (2017) İlköğretim Programları Hangi Değerleri Kazandırıyor?”, 10.

⁴⁶ Bilici, *Türkiye’de Sosyal Bilgiler İle Almanya’da Değerler Ve Normlar Derslerinde Değer Eğitiminin Çoklu Durum Çalışmasıyla Karşılaştırılması*, 183.

⁴⁷ Arpacı, “Öğretmen ve Velilerin İDKAB Dersinde Değerler ve Değerler Eğitimi Hakkındaki Görüşleri -Diyarbakır Örneği-”, 114.

⁴⁸ Güzel Candan - Ergen, “3. Sınıf Hayat Bilgisi Ders Kitaplarının Temel Evrensel Değerleri İçermesi Bakımından İncelenmesi”, 154.

1/2	-	-
3/4	2	Dinler (Religionen) Dünya ve Sorumluluk (Welt und Verantwortung)
5/6	1	Dinler ve Dünya Bakışı (Religionen und Weltanschauungen)
7/8/9	3	İnsan-İnanç-Ahlak (Mensch-Glaube-Ethik) Tanrı ve Yaratması (Gott und Seine Schöpfung) Toplum ve Tarih (Gesellschaft und Geschichte)
10	1	Elçi Muhammed (Muhammad als Gesandter)

3 ve 4. sınıf öğretim programında yer alan öğrenme alanlarından; Dinler öğrenme alanında “İnsanların farklı dinlere mensup olduklarını anlar ve onlarla beraber barış içinde yaşamayı öğrenir.” ile Dünya ve Sorumluluk (Welt und Verantwortung) öğrenme alanında “İnsanların birbirlerine karşı sorumluluk sahibi olması gerektiğini bilir.” kazanımlarının; MEB vatansızlık değeri tavrı ve davranışlarından dayanışma ve toplumu önemsemeye işaret ettiği görülmektedir. 5 ve 6. sınıf öğretim programında yer alan Dinler ve Dünya Bakışı (Religionen und Weltanschauungen) öğrenme alanındaki “Öğrenciler, Hristiyan kuruluşlara yapılacak ziyaretlerle içinde bulunduğu Hristiyanlıkla yoğrulmuş toplumu anlar.” ifadesinin de toplumu önemsemeye yönelik tavrı ve davranışları içerdiğini söylemek mümkündür. 7, 8 ve 9. sınıf öğrenme alanlarından; İnsan-İnanç-Ahlak öğrenme alanında “Öğrenci; dinî, etik ve sosyal sorumluluğunu öğrenerek beraber barış içinde yaşamayı öğrenir.”, Tanrı ve Yaratması (Gott und Seine Schöpfung) öğrenme alanında “Öğrenci, insanın çevre ve doğaya karşı sorumluluklarını kalıcı bir şekilde öğrenir.”, Toplum ve Tarih (Gesellschaft und Geschichte) öğrenme alanında “Demokrasinin temel kurallarını öğrenir.” kazanımlarının da MEB vatansızlık değeri tavrı ve davranışlarından toplumu önemsemeye, kurallara uyma ve dayanışmayı içeren kazanımlar olduğu görülmektedir.⁴⁹ 10. sınıf Elçi Muhammed (Muhammad als Gesandter) öğrenme alanındaki “Somut sorunlara çözümler oluşturur ve birlikte yaşamayı geliştirir.” ifadesinin de vatansızlık değeri tavrı ve davranışlarından dayanışma ve toplumu önemsemeye işaret ettiği görülmektedir.

Literatürde değerleri inceleyen çalışmalara vatansızlık değerinin önem derecesi açısından bakıldığında; Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi kazanımlarında yer verilen 16 değer içerisinde vatan-millet bilinci değerine daha fazla yer verildiği görülmektedir.⁵⁰ Yiğittir`in ilköğretim öğrenci velilerinin değer tercihleri ile ilgili çalışmasında da velilerin okulda en çok bayrağa ve İstiklal Marşı`na saygı, vatansızlık değerlerine öncelik verdiklerini tespit etmiştir.⁵¹ Yine Dere ve Yavuzay`ın çalışmasında Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin öğrencilerine kazandırmak istediği öncelikli değerler arasında vatansızlık değerinin olduğu görülmektedir.⁵²

Göksu`nun çalışmasında vatansızlık, içinde bulunulan ülkeye içindekilerle birlikte duyulan sevgi olarak ifade edilmektedir. Göksu, öğrencilerin topluma entegre olmalarında vatansızlık değerinin önemini üzerinde durmaktadır. Bu anlamda Almanya`da yaşayan göçmen asıllı öğrencilerin, Alman halkına ve Almanya`ya karşı ziyadesizle olumlu duygular beslemeleri, içinde yaşadıkları ülkeyi ana vatan olarak benimseyebilmelerinin kolaylaştırılması kapsamında vatansızlık değerine ilişkin kazanımların önem arzettiğini söylemek mümkündür.⁵³ Bu çalışmada, literatür kapsamındaki çalışmaları da göz önünde bulundurarak öğrencilerin içinde buldukları ülkeye adaptasyonlarının kolaylaştırılması amacıyla, MEB kök değerlerinden biri olan vatansızlık değerine ilişkin kazanımların, İslâm Din Dersi öğretim programında yetersiz olduğunu ve bu değere ilişkin kazanımlara daha fazla yer verilmesi gerektiğini ifade etmek mümkündür.

Yardımsızlık

Tablo 9: Yardımsızlık Değerine Yer Verilme Durumu

Sınıf	Yardımsızlık Değeri İçeren Kazanım Sayısı	Değerin Yer Aldığı Öğrenme Alanı
1/2	-	-
3/4	-	-
5/6	-	-
7/8/9	1	Elçi Muhammed (Muhammad als Gesandter)
10	-	-

⁴⁹ Milli Eğitim Bakanlığı (MEB), “Müfredatta Yenileme ve Değişiklik Çalışmalarımız Üzerine...” (Erişim 10 Ekim 2022).

⁵⁰ Çekin, “Değer Açısından İlköğretim Din Kültürü Ve Ahlak Bilgisi Dersi Kazanımları: Bir İçerik Analizi”, 116.

⁵¹ Süleyman Yiğittir, “İlköğretim Öğrenci Velilerinin Okullarda Kazandırılmasını Arzuladığı Değerler”, *Değerler Eğitimi Dergisi* 8/19 (Haziran 2010), 207.

⁵² İlker Dere - Muhammet Yavuzay, “Sosyal Bilgiler Öğretmenlerine Göre Okulda Değerler Eğitimi: Bir Olgubilim Çalışması”, *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 56 (2020), 61.

⁵³ Mehmet Zeki Göksu, “Afganistan Uyruklu ilköğretim öğrencilerinin Gözüyle Vatansızlık”, *Değerler Eğitimi Dergisi* 18/39 (Haziran 2020), 34, 53.

7, 8 ve 9. sınıf öğretim programında öğrenme alanlarından Elçi Muhammed öğrenme alanında “Öğrenciler bu öğretim alanında Elçi Muhammed’in hayatı boyunca sergilediği karakteri, davranış biçimleri hakkında bilgi edinerek; peygamberle duygusal bir bağ geliştirir.” kazanımının doğrudan yardımseverlik değerini öne çıkarmasa da, MEB yardımseverlik değeri tavır ve davranışlarından cömert olma, iş birliği yapma, merhametli olma, misafirperver olma ve paylaşmanın, Hz. Muhammed’in karakter ve yaşama biçimini ifade eden tavır ve davranışlarla örtüşmesi nedeniyle bu özelliklerin öğretmenler tarafından konu edilebileceği noktasında düşünüldüğünde programda yardımseverlik değerine yer verilme durumundan bahsedilebilir.

Literatürde değerleri önem ve öncelik sırasına göre inceleyen çalışmalara yardımseverlik kök değeri açısından bakıldığında, bir araştırmada katılımcı grubundaki öğretmenlerin önemli görmedikleri değerler arasında yardımseverlik değerini ifade ettikleri görülmektedir.⁵⁴ Yiğittir ise, ilköğretim öğrenci velilerinin değer tercihlerinin tespitine yönelik çalışmasında velilerin ismi geçen bazı değerler arasında yardımseverlik değerine öncelik verdiklerini tespit etmiştir.⁵⁵ Yine başka bir çalışmada ilköğretim okulları için tavsiye edilen 100 temel eserde yardımseverlik değerinin en fazla tekrarlanan değerlerden biri olduğu ifade edilmektedir.⁵⁶ Yine Almanya’da bir okulun hem eğitim misyonu olarak hem de öne çıkardığı değerler arasında yardımseverlik değerinin öncelikli değerler arasında yer aldığı görülmektedir.⁵⁷ Diğer yandan yardım etmeye hazır olma istekliliğinin, Bayern eyaletinin birincil eğitim hedefleri arasında sayıldığı görülmektedir.⁵⁸ Bu kapsamda İslâm Din Dersi öğretim programı kazanımlarında yardımseverlik değerine ilişkin içeriğin oldukça yetersiz olduğu ve yardımlaşmanın insan hayatındaki önemi dikkate alındığında ise programda yardımseverlik değerine daha fazla yer verilmesi gerektiği ifade edilmelidir.

İslâm Din Dersi öğretim programı kazanımlarında tespit edilen MEB kök değerlerinin, ilköğretim ve ortaöğretim programında yer verilme sıklığına göre dağılımlarına bir bütün olarak aşağıdaki tabloda yer verilmiştir:

Tablo 10: Tüm Değerlere Yer Verilme Durumu

Kök Değerler	İlköğretim Programı	Ortaöğretim Programı	Toplam
Adalet	2	2	4
Dostluk	1	2	3
Dürüstlük	2	1	3
Öz Denetim	2	11	13
Sabır	-	-	-
Saygı	4	7	11
Sevgi	1	1	2
Sorumluluk	4	6	10
Vatanseverlik	2	5	7
Yardımseverlik	-	1	1
Toplam	18	36	54

Tabloda da görüldüğü üzere ilköğretim öğretim programında en sık yer verilen değer saygı ve sorumluluk değeri iken ortaöğretim öğretim programında ise öz denetim değeridir. Öz denetim değerine toplam yer verilme sayısının diğer değerlere göre en yüksek olduğu görülmektedir. Her iki öğretim programında da yer almayan değer ise sabır değeri olduğu tespit edilmiştir. Bu kapsamda genel bir ifade ile; ilköğretim program kazanımlarında 10 kök değere toplam 18 kazanım ifadesinde yer verilirken, ortaöğretim program kazanımlarında ise bu değerlere toplam 36 kazanım ifadesinde yer verildiği ve yer verilen toplam kazanım sayısının ise 54 olduğu tespit edilmiştir. Her iki öğretim programına ait toplam 142 kazanımdan 54 kazanım ifadesinin MEB kök değerlerini içerdiği düşünüldüğünde, değer ifade eden kazanımların, toplam sayının yarısından daha az olduğu belirtilmelidir.

Sonuç

İslâm Din Dersi, değer kazanımı ve bu değerlerin aktarılması noktasında önemli bir derstir. Bu nedenle bu çalışmada İslâm Din Dersi ilköğretim ve ortaöğretim öğretim programlarının değerler eğitimi noktasındaki işlevselliği MEB kök değerleri açısından sınıf düzeylerine göre incelenmiş; bahsi geçen değerlerin program kazanımlarındaki dağılımını incelemek ve bu kazanımların

⁵⁴ Kılcan, “Ortaokul Öğretmenlerinin Öğretim Programlarında Yer Alan Kök Değerlerin Önem Sırasına ve Eğitime İlişkin Görüşleri”, 141.

⁵⁵ Yiğittir, “İlköğretim Öğrenci Velilerinin Okullarda Kazandırılmasını Arzuladığı Değerler”, 207.

⁵⁶ Abdurrahman Kılıç - Osman Aktan, “İlköğretim Okulları İçin Tavsiye Edilen 100 Temel Eserde Vurgulanan Değerler”, *İlköğretim Online* 14/1 (2015), 245.

⁵⁷ Franz-Dinnendahl-Realschule Essen, “Werteerziehung” (Erişim 13 Ekim 2022).

⁵⁸ Armin Hackl, “Konzepte schulischer Werteerziehung”, *Werte schulischer Begabtenförderung, Begabungsbegriff und Werteorientierung*, Armin Hackl, Olaf Steenbuck, Gabriele Weigand (Frankfurt: Karg-Stiftung 2011), 19.

hangi değerleri öne çıkardığını belirlemek amaçlanmıştır. Elde edilen bulgulardan hareketle öncelikle İslâm Din Dersi öğretim programının değer kazanımına yönelik bir odaklanma durumunun söz konusu olmadığını ve MEB kök değerlerinin ise program kazanımlarında yeterince yansımadağını ifade etmek mümkündür. Programın öğrenme alanları içerisinde değer öğretimini ayrıca ele alan bir öğrenme alanı bulunmamasıyla birlikte, öğrencilerin hangi değerleri kazanım haline getirmeleri gerektiği noktasında da açık ifadelerle yer verilmediği söylenebilir. Bu anlamda İslâm Din Dersi kazanımlarının daha çok dinî temel bilgileri vermeye yönelik olduğu görülmüştür.

Çalışma, İslâm Din Dersi öğretim programlarında bazı değerlerin öne çıkarıldığı, bazı değerlerin üzerinde ise çok az durulduğu sonucunu ortaya çıkarmaktadır. Bu anlamda çalışmada öz denetim, saygı ve sorumluluk değerlerine en fazla yer verildiği tespit edilmiştir. MEB kök değerleri arasında yer alan adalet değerinin sınırlı geçtiği; dostluk, dürüstlük, sevgi ve yardımseverlik değerlerine ise İslâm Din Dersi öğretim programı kazanımlarında oldukça kısıtlı yer verildiği görülmüştür. Bunun yanında sabır değerine ise hiç yer verilmediği tespit edilmiştir. Ayrıca ortaöğretim programında değer ifade eden kazanımların daha yoğun olduğu ifade edilmelidir. Diğer taraftan analiz kategorisinde yer almamasına rağmen oldukça sık bahsedilen bir değer olarak birlikte yaşama değeri dikkat çekmektedir. Bu değere yer verilmesini elbette çok kültürlü bir toplumda refah içinde yaşama, farklılıklara saygı duyma, istikrarı sağlama noktasında oldukça yerinde bir değer olarak değerlendirmek mümkündür.

Toplumsal değerler her ne kadar toplumdan topluma değişiklik arz etse de; İslâm Din Dersi öğretim programlarının yapılandırılmasında; kabul gören, istenen dinî ve kültürel değerlerin önemi göz önünde bulundurularak bu değerlerin program içerisindeki ağırlığı hissettirilebilir ve böylece öğrencilerin kök değer kazanımları yoluyla, hem Müslüman kimliğinin inşasına hem toplumsal huzur, barış ve birlikteliğinin güçlendirilmesine hem de millî benliklerinin korunmasına katkı sağlanabilir. Ayrıca değerlerin, toplumun milli ve manevi değerlerinden ortaya çıkan ve yarınlara aktarılan bir miras olduğu düşünüldüğünde bu değerlerin göçmen öğrencilerin Müslüman kimliklerini koruyabilmelerinde önemli bir etkiye sahip olabileceği belirtilmelidir. Değerlerin dinimizde önemli bir yeri olduğu göz önünde bulundurulduğunda ise; Müslüman öğrencilerin bu değerleri pratiğe dönüştürebilmeleri imkanı elde etmeleri halinde İslam din dersinin toplumun olumlu yönde inşası açısından da önemli bir fırsata dönüşebileceğini söylemek mümkündür. Bu anlamda Müslüman öğrencilerin ahlaki ve dini değerlere sahip iyi karakterli bireyler olarak şekillendirilebilmeleri, İslam Din Dersi kazanımlarının kök değerler doğrultusunda etkili ve dengeli şekilde planlanmasına bağlı olduğu ifade edilebilir. Ayrıca İslâm Din Dersi öğretmenlerine; değer aktarımının gelecek kuşaklara yapılmasına ilişkin ders içi etkinliklere daha fazla yer vererek öğrencilerin bu değerleri pratiğe dönüştürebilmelerine fırsat vermeleri önerilebilir. Öte yandan öğretim programında değerlerle ilişkili net ve doğrudan kazanım ifade eden bir yapının oluşturulmasının yanında öğrenme alanlarında direkt olarak değere ilişkin bir başlığa ver verilerek değere uygun içeriğin oluşturulmasının da değer eğitimi noktasında isabetli olacağı düşünülmektedir.

Kaynakça | References

- Adıgüzel, Yusuf. "Almanya'daki Devlet Okullarında 'İslam Din Dersi' Sorunu ve Çözüm Arayışları". *Akademik İncelemeler Dergisi*, 5/2 (2010), 60-72. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/17797>
- Arpacı, Mücahit. "Öğretmen ve Velilerin İDKAB Dersinde Değerler ve Değerler Eğitimi Hakkındaki Görüşleri -Diyarbakır Örneği-". *Marife* (Yaz 2014), 107-121. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/494192>
- Arslan, Adem – Ulaş, Abdülhak Halim. "Değer Odaklı Aile Eğitim Programına Yönelik Ebeveynlerin Çocuklarının Kazanmalarını İstedikleri Kök Değerlerin Belirlenmesi". *Uluslararası Sosyal Bilgilerde Yeni Yaklaşımlar Dergisi* 5/1 (2021), 63-78. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1499560>
- Aşıkoğlu, Nevzat Yaşar. *Federal Almanya'daki Türk Çocuklarının Temel Eğitiminde Din Eğitiminin Yeri ve Baden-Württemberg Eyaletlerinde Mukayeseli Bir Alan Araştırması*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1992.
- Balcı, F. Ayşe – Yanpa, Tuğba Yelken. "İlköğretim Sosyal Bilgiler Programında Yer Alan Değerler ve Değer Eğitimi Uygulamaları Konusunda Öğretmen Görüşleri". *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi* 14/1 (Nisan 2013), 195-213. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1490656>
- Başkurt, İrfan. *Federal Almanya'da Din Eğitimi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1994.
- Bilici, Şükrü. *Türkiye'de Sosyal Bilgiler İle Almanya'da Değerler Ve Normlar Derslerinde Değer Eğitiminin Çoklu Durum Çalışmasıyla Karşılaştırılması*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi, 2018.
- Bilici, Şükrü. "Almanya'da Değerler Eğitimi: Aşağı Saksonya Eyaleti Örneği". *Talim: Journal Of Education In Muslim Societies And Communities* 2/1 (Haziran 2018), 127-147. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/993047>
- Brachat-Schwarz, Werner. "Wie viele Musliminnen und Muslime leben in Baden-Württemberg?"; *Statistisches Monatsheft Baden-Württemberg* 4 (2020), 3-10. https://www.statistik-bw.de/Service/Veroeff/Monatshefte/PDF/Beitrag20_04_01.pdf
- Ceylan, Rauf. *İslamische Religionspädagogik in Moscheen und Schulen: ein sozialwissenschaftlicher Vergleich der Ausgangslage, Lehre und Ziele unter besonderer Berücksichtigung der Auswirkungen auf den Integrationsprozess der muslimischen Kinder und Jugendlichen in Deutschland*. Hamburg: Kovac, 2008.
- Cin, Ali – Tanrıseven, Işıl. "Ortaokul Türkçe Ders Kitaplarının Öz Denetim Değeri Açısından İncelenmesi". *Sosyal Bilimler Dergisi* Yıl 7/46 (Haziran 2020), 534-553.
- Çekin, Abdulkadir. "Değer Açısından İlköğretim Din Kültürü Ve Ahlak Bilgisi Dersi Kazanımları: Bir İçerik Analizi". *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 12/2 (2012), 105-119. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/52245>
- Çengelci, Tuba vd. "Okul Ortamında Değerler Eğitimi Konusunda Öğretmen ve Öğrenci Görüşleri". *Değerler Eğitimi Dergisi* 11/25 (Haziran 2013), 33-56. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/302420>
- Çinemre, Semra. *Almanya'da İslam Din Dersleri Ve Almanca Din Dersi Kitaplarının İçerik Analizi*. Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2017.
- Çinemre, Semra. "Almanya'da İslam Din Dersinin Teşekkül Sürecindeki Temel Bazı Meseleler". *Trabzon İlahiyat Dergisi* 5/2 (2018), 435-469. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/613868>
- Darwisch, Kinan. "İslamische Religionsunterricht in Deutschland und seine Entwicklung in Niedersachsen". *Dimensionen religiöser Erziehung muslimischer Kinder in Niedersachsen*. Katja Koch und Kinan Darwisch (Hg.) 62-74. Göttingen: Universitätsverlag, 2010.
- Dere, İlker –Yavuzay, Muhammet. "Sosyal Bilgiler Öğretmenlerine Göre Okulda Değerler Eğitimi: Bir Olgubilim Çalışması". *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 56 (2020), 61-91.
- Drahmann, Martin – Cramer, Colin - Merk, Samuel. *Wertorientierungen und Werterziehung von Lehrerinnen und Lehrern in Baden-Württemberg*. Tübingen: Universität Tübingen, 2018.
- Eken, Neticeyi Tayyibe – Öksüz, Halil İbrahim. "İlkokul (1-4) Türkçe Ders Kitaplarındaki Hikâye Edici Metinlerin Türkçe Dersi Öğretim Programındaki Kök Değerler Bakımından İncelenmesi". *Ana Dili Eğitimi Dergisi*, 7/2 (2019), 384-401. <https://www.anadiliegitimi.com/tr/download/article-file/705040>
- Eker, Cevat - Ünlü, Sümeysa. "Din Kültürü Ve Ahlak Bilgisi Ders Kitabının Kök Değerleri İçermesi Bakımından İncelenmesi". *Uluslararası Eğitim Bilimleri Dergisi* 7/25 (Aralık 2020), 71-88. <https://inesjournal.com/?mod=tammetin&makaleadi=&key=47190>
- Ev, Halit. "Almanya-Kuzey Ren Westfalen Eyaleti'ndeki İslam Din Dersleri Konusunda Bazı Tespit ve Teklifler". *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* XVI (2002), 277-306.
- Franz-Dinnendahl-Realschule Essen. "Werteeziehung". Erişim 13 Ekim 2022. <https://www.fdrs.de/index.php/wir-ueberuns/werteeziehung>
- Göksu, Mehmet Zeki. "Afganistan Uyruklu İlkokul Öğrencilerinin Gözüyle Vatansızlık". *Değerler Eğitimi Dergisi* 18/39 (Haziran 2020), 33-63. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1159719>

- Güzel Candan, Dilek – Ergen, Gürkan. “3. Sınıf Hayat Bilgisi Ders Kitaplarının Temel Evrensel Değerleri İçermesi Bakımından İncelenmesi”. *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 7/1 (2014), 134-161. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/202223>
- Hackl, Armin. “Konzepte schulischer Werteerziehung”. *Werte schulischer Begabtenförderung, Begabungsbegriff und Werteorientierung*. Armin Hackl, Olaf Steenbuck, Gabriele Weigand. 19-25. Frankfurt: Karg-Stiftung, 2011.
- Ipsos, “Ehrlichkeit, Respekt und Verlässlichkeit - die Top Erziehungsziele heute”. Erişim 10 Ekim 2022. <https://www.ipsos.com/de-de/ehrllichkeit-respekt-und-verlasslichkeit-die-top-erziehungsziele-heute>
- Kader Zengin, Halise. *Almanya’da İslam Din Öğretimi Modelleri: Bavyera Eyaleti Örneği*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2007.
- Kart, Mehmet – Şimşek, Hüseyin. “Türk Eğitim Sisteminde Değer Arayışı: Yenilenen (2017) İlköğretim Programları Hangi Değerleri Kazandırıyor?”. *Değerler Eğitimi Dergisi* 18/40 (Aralık 2020), 9-44. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/814374>
- Kılcan, Tuğba. “Ortaokul Öğretmenlerinin Öğretim Programlarında Yer Alan KökDeğerlerin Önem Sırasına ve Eğitimine İlişkin Görüşleri”. *TÜBAD V/II* (Aralık 2020), 134-145. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/1374463>
- Kılıç, Abdurrahman – Aktan, Osman. “İlköğretim Okulları İçin Tavsiye Edilen 100 Temel Eserde Vurgulanan Değerler”. *İlköğretim Online* 14/1 (2015), 243-275. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/91209>
- Küçük, Betül. *Almanya’da İlk Ve Ortaöğretimde Hıristiyanlık Ve İslam Din Dersleri (Hessen Eyaleti örneği)*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2022.
- Lichtenthäler, Barbara. “Islamische Religion im schulische Unterricht: Baden Württemberg”. *Islamische Religionsunterricht?, Rechtsfragen, Länderberichte, Hintergründe*. Wolfgang Bock (Hg.), Tübingen: Mohr Siebeck, 2007.
- MEB, Milli Eğitim Bakanlığı. “Müfredatta Yenileme ve Değişiklik Çalışmalarımız Üzerine...“ Erişim 10 Ekim 2022. https://ttkb.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2017_07/18160003_basin_aciklamasi-program.pdf
- Ministerium für Kultus, Jugend und Sport. “Islamischer Religionsunterricht wird fortgeführt”. Erişim 10 Ekim 2022. <https://km-bw.de/Lde/Startseite/Service/2019+07+16++MP+Stiftung+IRU>
- Ministerium für Kultus, Jugend und Sport Baden Württemberg. *Evangelische Religionslehre, Bildungsplan der Grundschule 2016*. PDF: Neckar-Verlag GmbH Villingen-Schwenningen, 2016. http://www.bildungsplaene-bw.de/site/bildungsplan/get/documents/lsw/export-pdf/depot-pdf/ALLG/BP2016BW_ALLG_GS_REV.pdf
- Ministerium für Kultus, Jugend und Sport Baden Württemberg. *Evangelische Religionslehre, Gemeinsamer Bildungsplan der Sekundarstufe I 2016*. PDF: Neckar-Verlag GmbH Villingen-Schwenningen, 2016. http://www.bildungsplaene-bw.de/site/bildungsplan/get/documents/lsw/export-pdf/depot-pdf/ALLG/BP2016BW_ALLG_SEK1_REV.pdf
- Ministerium für Kultus, Jugend und Sport Baden Württemberg. *Katholische Religionslehre, Bildungsplan der Grundschule 2016*. PDF: Neckar-Verlag GmbH Villingen-Schwenningen, 2016. http://www.bildungsplaene-bw.de/site/bildungsplan/get/documents/lsw/export-pdf/depot-pdf/ALLG/BP2016BW_ALLG_GS_RRK.pdf
- Ministerium für Kultus, Jugend und Sport Baden Württemberg. *Ethik, Gemeinsamer Bildungsplan der Sekundarstufe I 2016*. PDF: Neckar-Verlag GmbH Villingen-Schwenningen, 2020. http://www.bildungsplaene-bw.de/site/bildungsplan/get/documents/lsw/export-pdf/depot-pdf/ALLG/BP2016BW_ALLG_SEK1_ETH.pdf
- Ministerium für Kultus, Jugend und Sport Baden Württemberg. *Islamische Religionslehre sunnitischer Prägung, Bildungsplan der Grundschule*. PDF: Neckar-Verlag Villingen-Schwenningen, 2016. https://www.bildungsplaene-bw.de/site/bildungsplan/get/documents/lsw/export-pdf/depot-pdf/ALLG/BP2016BW_ALLG_GS_RISL.pdf
- Ministerium für Kultus, Jugend und Sport Baden-Württemberg. *Islamische Religionslehre sunnitischer Prägung, Gemeinsamer Bildungsplan der Sekundarstufe 1*. PDF: Neckar-Verlag Villingen-Schwenningen, 2016. https://www.bildungsplaene-bw.de/site/bildungsplan/get/documents/lsw/export-pdf/depot-pdf/ALLG/BP2016BW_ALLG_SEK1_RISL.pdf
- Pfündel, Katrin vd. *Muslimisches Leben in Deutschland 2020*. Forschungsbericht 38. PDF: Bundesamt für Migration und Flüchtlinge Nürnberg, 4/2021. https://www.bamf.de/SharedDocs/Anlagen/DE/Forschung/Forschungsberichte/fb38-muslimisches-leben.pdf?__blob=publicationFile&v=15
- Topçuk, Ali. *Federal Almanya Kuzey Ren Westfalya’da İslam Din Dersleri*. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2016.
- Uçar, Bülent – Bergmann, Danja. *Islamischer Religionsunterricht in Deutschland: fachdidaktische Konzeptionen: Ausgangslage, Erwartungen und Ziele*. Göttingen: V&R Unipress, Osnabrück 2010.
- Yazgan, Şenay. *Almanya’daki Okullarda İslam Din Dersinden Öğretmen Ve Velilerin Beklentileri: Baden-Württemberg Örneği*. Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2020.
- Yıldırım, Ali – Şimşek, Hasan. *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayınları, 9. Baskı, 2013.

- Yiğit, Tuba Işık. “Almanya’da İslam Din Dersinin Gelişimi ve Müfredat Sorunu”. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 19/2 (Haziran 2010), 299-314. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/uluifd/issue/13479/162813>
- Yiğittir, Süleyman. “İlköğretim Öğrenci Velilerinin Okullarda Kazandırılmasını Arzuladığı Değerler”. *Değerler Eğitimi Dergisi* 8/19 (Haziran 2010), 207-223.

